

Քայադյան Հ. Լ.
*Նոր մեդիայի և հաղորդակցության
ամբիոնի դասախոս, ֆ.մ. գ.ք.
Էլ. փոստը՝ hrachb@yahoo.com*

ՄԵԳԻԱՅԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԻՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՀԵՌԱՆԿԱՐԸ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ

Քանալի բառեր - *մեդիա և մշակութային հետազոտություններ, կրթություն, հետխորհրդային, միջգիտակարգային*

Թեև արդեն երկար տարիներ ընթացքի մեջ է կրթության համակարգի բարեփոխման աշխատանքը, այդուհանդերձ, Հայաստանում, ինչպես բազմաթիվ այլ հետխորհրդային հասարակություններում, ըստ էության դեռ լուծված չէ հումանիտար և սոցիալական գիտությունների համար ժամանակակից ուսումնական ծրագրերի մշակման խնդիրը: Հասկանալի է՝ սա հատկապես վերաբերում է հետազոտության նոր տիրույթներին, որոնցից է Մեդիայի և մշակութային ուսումնասիրությունները:

Խորհրդային Հայաստանում ձևավորվել էր ակադեմիական հաստատություններում աշխատող հետազոտողների մի խավ, որը հետխորհրդային շրջանում հիմնականում քայքայվեց կամ կորցրեց իր հնարավորությունների մեծ մասը: Վերջին տարիներին ավելի շատ խոսվում է տարբեր մասնագիտությունների գծով համալսարաններում դիմորդների քանակի նվազման, երիտասարդների շրջանում գիտությանը զբաղվելու ցանկության պակասի, գիտության ոլորտի անբավարար ֆինանսավորման, գիտնականների ցածր աշխատավարձի մասին: Այս պայմաններում իսկապես դժվար է համոզիչ փաստարկներ գտնել հետազոտության և կրթության նոր տիրույթների յուրացման օգտին, մանավանդ որ այս դեպքում բախվում ես հավելյալ դժվարությունների:

Հողվածում կքննարկվեն մի խումբ հարցեր, որոնք առնչվում են Մեդիայի ուսումնասիրություններին (այսուհետև՝ ՄՈՒ)՝ որպես հետազոտության տիրույթի և առարկայի համալսարանական ուսումնական ծրագրի: Շատ օգտակար է այս առումով ծանոթանալ ոչ արևմտյան հասարակություններում Մեդիայի և մշակութային ուսումնասիրությունների (այսուհետև՝ ՄՄՈՒ)՝ որպես արևմտյան տեսության ու մեթոդաբանության տեղայնացման փորձին [3]: Որոշ դիտարկումներ էլ հիմնված են ԵՊՀ ժուռնալիստիկայի ֆակուլտետի «Հաղորդակցություն, մեդիա և հասարակություն» մագիստրոսական ծրագրում մեր աշխատանքի հնգամյա փորձի վրա:

Ճիշտ են շարունակ կրկնվող հավաստիացումներն այն մասին, որ տեղեկատվամիջոցները (մեդիան) օրեցօր ավելի ու ավելի մեծ կարևորություն են ստանում մեր առօրյա կյանքում, և որ անհնար է պատկերացնել ժամանակակից հասարակություն առանց տեղեկատվամիջոցների՝ հին ու նոր: 1990-ականների վերջից ի վեր սոցիալական և մշակութային նշանակալի տեղաշարժեր են կատարվել Հայաստանում մասնավորապես սպառողական մշակույթի տարածման, հասարակության մեջ տեղեկատվամիջոցների ու զանգվածային մշակույթի նշանակության մեծացման, մեդիաձևերի ու համապատասխան պրակտիկաների բազմացման, մեդիայի սպառման նոր եղանակների յուրացման առումով: Եթե նկատի առնենք, որ սրանք մինևույն ժամանակ եղել են անկախության ձեռքբերման ու ազգաշինության ջանքերի տարիներ, ապա էլ ավելի գրավիչ է դառնում մեդիա-հասարակություն փոխհարաբերության ուսումնասիրությունը:

Կարելի է հիշել հասարակության մեջ ժամանակ առ ժամանակ ծայր առնող բանավեճերը հեռուստատեսային որոշ հաղորդումների, ասենք, սերիալների շուրջ բռնության պատկերման և օգտագործվող գռեհիկ լեզվի, իսկ վերջերս՝ հեռուստատեսությամբ ռաբիս երաժշտության պրոպագանդման պատճառով: Սրանք, այսպես կոչված, «բարոյական խուճապի» օրինակներ են, մի բանի, որը՝ որպես հանրային բանավեճերի խթան, երկար պատմություն ունի արևմտյան հասարակություններում: Իր բուն իմաստով այն նկարագ-

րում է մի գործընթաց, որի մեջ «ինչ-որ վիճակ, դեպք, մարդ կամ մարդկանց խումբ սկսվում է սահմանվել որպես սպառնալիք սոցիալական արժեքների ու շահերի համար» [316, 2]: Նկարագրված դեպքերը նաև անհատների կամ սոցիալական խմբերի կողմից «մեդիայի ազդեցությունների» մեկնաբանության օրինակներ են հայաստանյան հասարակության մեջ, որտեղ, սակայն, չկան բավարար գիտելիքներ ու հմտություններ մեդիայի ուսումնասիրությունների համար: Սա նաև ցույց է տալիս, թե որքան օգտակար կարող են լինել մեդիայի՝ պատշաճ մակարդակով իրականացված հետազոտությունների արդյունքները հանրային բանավեճերի ու մշակութային քաղաքականություն մշակելու համար:

1. Ի՞նչ են Մեդիայի և մշակութային ուսումնասիրությունները

Մեդիայի ուսումնասիրությունները և մշակութային ուսումնասիրությունները հետազոտության սերտորեն փոխկապակցված տիրույթներ են: Երբեմն դրանք միավորվում են մեկ անվան տակ՝ Մեդիայի և մշակութային ուսումնասիրություններ, որպես ակադեմիական մեկ առարկա, որովհետև ունեն նույն տեսությունները, նույն մեթոդաբանական մոտեցումները: Որպես հետազոտության ոլորտ՝ դրանք սկսել են զարգանալ 1970-ականներին, ինստիտուցիոնալացվել են ամբիոնների, համալսարանական հետազոտական կենտրոնների, իսկ ավելի ուշ՝ նույնիսկ առանձին ֆակուլտետների տեսքով և դասավանդվում են աշխարհի բազմաթիվ համալսարաններում: Դրանք ունեն իրենց ուսումնասիրության առարկան, մոտեցումները, առաջատար հետազոտողներն ու տեսաբանները: ՄՄՈՒ-ն միշտ եղել է հետազոտության բազմաբնագավառային (multi-disciplinary) տիրույթ: Այն հետազոտողից պահանջում է բազմաթիվ բնագավառների իմացություն՝ լեզվաբանության, գրականագիտության, հոգեբանության, սոցիոլոգիայի, պատմագիտության, մարդաբանության և այլն: Նրա մոտեցումների մեջ մտնում են նշանագիտությունը, պատումի տեսությունը, ժանրերի ուսումնասիրությունները, գաղափարաբանության վերլուծությունը, հոգեվերլուծությունը

նը, բովանդակության վերլուծությունը, դիսկուրսի վերլուծությունը, լեզվաբանական վերլուծությունը և այլն [4, 3; 12, 1]:

Անհրաժեշտ է ընդգծել ՄՄՈՒ-ի մեջ զանգվածային կամ հանրամատչելի մշակույթի դրական ընկալման սկզբունքային հանգամանքը: Սա նշանակում է մերժել մշակույթը բարձր և ցածր տեսակների բաժանող և զանգվածային մշակույթն անտեսող էլիտային մոտեցումը: Ավելին՝ կգտնվեն այնպիսի տեսաբաններ, որոնք կպնդեն, թե «սովորական մարդկանց (խորհրդա)նշանային (սիմվոլիկ, նշանային համակարգերի օգնությամբ իմաստի ստեղծմանն ու փոխանցմանը վերաբերող) փորձառություններն ու պրակտիկաները վերլուծական ու քաղաքական իմաստներով ավելի կարևոր են, քան բարձր մշակույթը [54, 1]:

Ինչպես հայտնի է, մշակութային վերլուծության նկատմամբ դասական մոտեցումը հստակ տարբերակում է մտցնում բարձր և ցածր մշակույթների, գեղագիտորեն արժեքավորի և ցածրարժեքի միջև: Հայաստանում, մասնավորապես մշակութաբանական մոտեցման մեջ նույնպես տիրապետում է զանգվածային մշակույթի՝ որպես պարզունակ, գեղագիտական հատկություններից զուրկ և դրանով իսկ հետազոտական ուշադրության ոչ արժանի մի բանի ընդունված ընկալումը: ՄՄՈՒ-ի մեջ մշակվել է գնահատման սկզբունք, որ հիմնված է ավելի քաղաքական արժեքների ու գաղափարաբանական վերլուծության, քան գեղագիտական չափանիշների վրա: Համաձայն Թ. Էգթոնի՝ այստեղ քննադատության դերը ավելի խոր ըմբռնման մշակումն է այն ձևի, որով մեր մշակույթն ու խորհրդանշային պրակտիկաները կապված են սոցիալական, քաղաքական և տնտեսական իշխանությանը: Այս տեսանկյունից է, որ, ինչպես նկատում է Քրիս Բարթերը, այնքան էլ իմաստիալից չէ քննարկել, թե արդյոք մշակույթը ձևի ու գեղագիտական իմաստով «լավն» է, թե «վատը»: Ընդհակառակը, մեր գործն է դիտարկել (իմանալով հանդերձ, որ մեր տեսակետն անխուսափելիորեն ձևավորված է որոշակի արժեքների կողմից, ուստի և օբյեկտիվ չէ) նրա «գաղափարաբանական» կառուցվածքը և քաղաքական հետևանքները [39-74,1]: Այսինքն՝ այստեղ հիմնական մտահոգությունը

պետք է լինի այն եղանակների վերլուծությունը, որոնցով մեղիամշակույթի ձևերն ու պրակտիկաները միահյուսված են սոցիալական իշխանության ու գաղափարաբանության մեխանիզմներին:

2. Հայաստանյան համատեքստը

ՄՄՌԻ-ի արևմտյան դասագրքերում կարելի է գտնել բազմաթիվ հղումներ ռուս-խորհրդային հեղինակների աշխատանքներին, այդ թվում՝ ռուս ֆորմալիստների (Վլադիմիր Պրոպ, Վիկտոր Շկլովսկի) պատումի տեսության մեջ, Վալենտին Վոլոշինովի և Միխայիլ Բախտինի նշանագիտության մեջ: Բայց Խորհրդային Միությունում չի եղել մեղիայի և հաղորդակցության ակադեմիական հետազոտության բնագավառ, չեն մշակվել մեղիայի տեսություններ, ինչը հասկանալի է մեղիայի նկատմամբ պետական-կուսակցական մենաշնորհի պայմաններում: Տեղեկատվամիջոցների քաղաքական և հասարակական դերակատարության մասին հիմնական սկզբունքները ձևակերպել է Լենինը դեռևս քսաներորդ դարի սկզբին գրած մի քանի հոդվածներում՝ «Ինչի՞ց սկսել» (1901), «Ի՞նչ անել» (1902) և «Կուսակցական կազմակերպություն և կուսակցական գրականություն» (1905): Մամուլի համար շարադրված Լենինի գաղափարները կատարելագործվելով հետագայում կիրառվեցին նոր տեղեկատվամիջոցների նկատմամբ՝ կինոյի, ռադիոյի և հեռուստատեսության: Մամուլի հիմնական գործառույթը կուսակցական «ազիտացիան և պրոպագանդան» էր: Այն կոչված էր կրթելու և սոցիալականացնելու մարդկային զանգվածները: Մամուլը այն միջոցն էր, որի օգնությամբ նոր գաղափարախոսությունը պիտի թափանցեր խորհրդային հասարակության բոլոր շերտերը՝ նպաստելով նոր մարդու և նոր հասարակության կազմավորմանը [193, 2]:

Սինույն ժամանակ քննադատական տեսության՝ նախորդ դարում ձևավորված արևմտյան ավանդությունը (Ֆրանկֆուրտի դպրոցը, ֆրանսիական հետկառուցվածքաբանությունը և պոստմոդեռնիստական տեսությունները) հետխորհրդային տարիներին ներմուծվել ու յուրացվել է մասնակիորեն և համալսարանական ուսում-

նական ծրագրում արտացոլված է փոքր չափով: Բազմաթիվ կարևոր տեքստեր դեռ սպասում են իրենց թարգմանիչներին ու մեկնաբաններին:

Վերը բերված պարզաբանումներից կարելի է եզրակացնել, որ մեթոդաբանական առումով ՄՈՒ-ն հիմնականում նախապատվությամբ է տալիս որակական մեթոդներին՝ մշակութային իմաստի վրա դրանց կենտրոնացածությամբ հանդերձ: Բայց ներկայիս ՄՄՈՒ-ն որդեգրել է էկլեկտիկ մեթոդաբանություն՝ օգտագործելով թե՛ քանակական, թե՛ որակական մեթոդներ և զուգակցելով սոցիալական ու հումանիտար գիտությունների հնարավորությունները [32-38, 1]: Այս մեթոդաբանական տարասեռությունը և ՄՄՈՒ-ի բազմաբնագավառային բնույթը անսովոր են մեր ուսանողների համար: Ընթացիկ ուսումնական ծրագրերը դեռևս թույլ չեն տալիս պատրաստել նման գիտելիք և հատագոտական հմտություններ ունեցող ուսանողներ:

Հաջորդ բանը, որ պետք է քննարկել, մարքսիստական քննադատական ավանդության կարգավիճակն է Հայաստանում: Այստեղ շատերը մտածում են, թե սոցիալիստական համակարգի փլուզումը նշանակում է մարքսիստական փիլիսոփայական ու սոցիոլոգիական տեսության ձախողում: Շատ գիտնականների համար մարքսիզմը ընդմիջտ կորցրել է իր գրավչությունն ու համոզչությունը: Բայց ՄՄՈՒ-ի համար Ֆրանկֆուրտի դպրոցը (այն հայտնի է որպես նեոմարքսիզմ) և բրիտանական ՄՈՒ-ի մոտեցումները, որոնցում բազմաթիվ քննադատներ առնչված էին մարքսիստական տեսանկյուններին, վճռական բաղադրիչներ են, ինչը նշանակում է, թե հարկ է արմատապես վերանայել վերաբերմունքը մարքսիզմի նկատմամբ ընդհանրապես և քսաներորդ դարի մարքսիստական քննադատության նկատմամբ մասնավորապես:

3. Գործնական մտահոգություններ

Այսպիսով՝ կան մի շարք տիպական խոչընդոտներ Հայաստանում ՄՄՈՒ-ի դասընթացներ մշակելու և դասավանդելու համար:

Իսկ հիմա բնութագրական մի քանի դժվարությունների մասին, որոնց բախվել ենք «Հաղորդակցություն, մեղիա և հասարակություն» մագիստրոսական ծրագիրը մշակելիս և իրականացնելիս: Նախ հասկանալի է, որ կա հայերեն գրքերի, դասագրքերի ու ձեռնարկների, ինչպես նաև պահանջվող դասընթացներ վարելու ընդունակ դասախոսների պակաս: Արևմտյան (հիմնականում բրիտանական, ամերիկյան և ավստրալիական) դասագրքերի օգտագործումը, թեև անխուսափելի, բայց անխնդրահարույց չէ: Առաջարկվող տասնյակ, եթե ոչ՝ հարյուրավոր դասագրքերից ինչպե՞ս ընտրել առավել հարմարները: Սա պարզ հարց չէ, բայց էլ ավելի կարևոր է հետևյալ հարցը՝ ինչպե՞ս հարմարեցնել ընտրված դասագրքերը տեղական կարիքներին, որ առաջին հերթին, իհարկե, նշանակում է իմանալ, ձևակերպել տեղական կարիքները: Ամեն դեպքում պետք է հաշվի առնել, որ արևմտյան դասագրքերում քննարկվող մեղիատեքստերի օրինակները (ֆիլմեր, սերիալներ, հանդեսներ, գովազդ և այլն) հիմնականում անծանոթ են հայաստանցի ուսանողներին, և դասախոսի առաջնային գործերից մեկն է համարել դասավանդումը տեղական մեղիաարտադրանքից վերցված օրինակների վերլուծությամբ: Լուրջ դժվարություններ են առաջանում հասկացությունների ու մասնագիտական եզրերի (տերմինների) թարգմանության և առհասարակ այն ամբողջ լեզվի ձևավորման ժամանակ, որ անհրաժեշտ է և՛ դասավանդելու, և՛ հետազոտություն կատարելու համար: Այս աշխատանքը նաև լավ նախադրյալներ է ստեղծում սեփական դասագրքերի ստեղծման համար:

Այսպիսով՝ պարզ է, որ մենք առայժմ ավելի շատ հարցեր ունենք, քան պատասխաններ: Սակայն կան գործնական բնույթի մի շարք խնդիրներ, որ կուզենայինք լուծել մոտ ապագայում: Այստեղ ունենք երկու առաջնահերթություն. նախ՝ թարգմանել հայերենի մի քանի գրքեր ու դասագրքեր՝ դրանք համարելով մեր պատրաստած նյութերով, մեկնաբանություններով ու վերլուծություններով, երկրորդ՝ կազմակերպել հետազոտողների խումբ, որն ունակ կլինի մշակելու և իրականացնելու մեղիայի հետազոտության նախագծեր ընդունելի տեսական ու մեթոդաբանական մակարդակի վրա: Այ-

սինքն՝ անհրաժեշտ է ձգտել համատեղելու կրթական ու հետազոտական աշխատանքները: Գիտության և կրթության կազմակերպման հետխորհրդային համատեքստում, որտեղ հետազոտական և ուսումնական աշխատանքները հիմնականում իրականացվում են տարբեր կառույցներում՝ ակադեմիական ինստիտուտներում և համալսարաններում, ձևավորվելու հավակնություն ունեցող նոր տիրույթի համար սա թերևս հարկադրված քայլ է, բայց նաև այնպիսին, որ մեզ հիշեցնում է արդյունավետ դասավանդման ու հետազոտության անբակտելի կապի և գուցե նույնիսկ գիտական հետազոտության կազմակերպման նոր ձևերի ներդրման անհրաժեշտության մասին:

Հղումներ

1. Barker Chris, Cultural Studies: Theory and Practice, 3rd edition, SAGE Publications, London: 2008.
2. Ellis F., ‘The Media as Social Engineer’ in (Eds.) Kelly, Catriona and Shepherd, David, Russian Cultural Studies: An Introduction, Oxford University Press, Oxford: 1998, pp. 192-222.
3. Kang M., ‘East Asian Modernities and the Formation of Media and Cultural Studies’ in (Eds.) Downing, John D.H., McQuail, Denis and Schlesinger, Philip, et.al. The SAGE Handbook of Media Studies, SAGE Publications, London: 2004, pp. 271-287.
4. Long, Paul and Wall, Tim 4 Media Studies: Texts, Production, Context, 2nd edition, Routledge, London: 2012.

РЕЗЮМЕ

Баядян Г. Л.

ПЕРСПЕКТИВА МЕДИАИССЛЕДОВАНИЙ В АРМЕНИИ

Ключевые слова: *медиа и культурные исследования, образование, постсоветский, мультидисциплинарный*

В Армении, как и в других постсоветских странах, всё ещё не решён вопрос создания современных университетских курсов по гуманитарным и социальным наукам. Прежде всего это относится к области Медиа и культурных исследований (МКИ). В статье обсуждаются вопросы, относящиеся к МКИ, как к области исследования, так и к предмету преподавания. Рассматриваются также ряд типичных препятствий на пути к созданию и преподаванию курсов по МКИ.

SUMMARY

Bayadyan G. L.

THE PERSPECTIVE OF MEDIA STUDIES IN ARMENIA

Key words: *media and cultural studies, education, post-Soviet, multidisciplinary*

Armenia, as well as a number of other post-Soviet countries, is still facing the problem of developing up-to-date curricula in humanities and social sciences. The problem is especially obvious in the case of Media and cultural studies (MCS). The paper is a brief discussion of several issues closely related to MCS as a field of study and as a subject in higher education curricula. It also discusses a series of typical obstacles in the way of our attempt to develop and teach MCS courses in Armenia.